

PERREZ, J. (2005)

Het gebruik van contrastieve connectieven door Franstalige leerders van het Nederlands¹

JULIEN PERREZ

1. Inleiding

In het kader van mijn doctoraal onderzoek heb ik causale en contrastieve connectieven en metadiscursieve uitdrukkingen bestudeerd. Vooral twee aspecten van deze uitdrukkingen zijn in mijn onderzoek van belang, namelijk de impact van connectieven op T2-tekstbegrip en hun gebruik in T2-teksten. In deze bijdrage wordt verslag gedaan van een studie van contrastieve connectieven waar de nadruk wordt gelegd op hun distributietendensen in het Leerdercorpus Nederlands (LCN, zie Perrez & Degand 2003, Degand en Perrez 2004). De resultaten van deze studie zullen mij in staat stellen om nader in te gaan op eerder geobserveerde tendensen in verband met T2-connectiefgebruik (zie Perrez 2004a) en om de daarmee gepaard gaande hypothesen verder te verifiëren.

2. Connectieven en tweede-taalverwerving

Connectieven zijn talige uitdrukkingen zoals *omdat, maar, hoewel*, enz. die coherentierelaties tussen finiete tekstsegmenten expliciet maken (Sanders, Spooren & Noordman 1992; voor een meer volledige beschrijving van het semantische en pragmatische gedrag van causale en contrastieve connectieven, zie Perrez 2004b). Connectieven geven fijne taalnuances weer en deze talige uitdrukkingen correct leren gebruiken in een vreemde taal ligt daardoor meestal niet voor de hand (zie onder meer Geva 1992, Goldman & Murray 1992, Granger & Tyson 1996, Osborne 1999, Perrez 2004a, Spyridakis & Standal 1986). De moeilijkheden die gepaard gaan met het leren van connectieven zijn tweeledig: aan de ene kant moet de leerder het bestaan en de betekenis van deze uitdrukkingen leren en aan de andere kant moet hij zich de contexten waarin ze al dan niet kunnen worden gebruikt eigen maken. Een aantal strategieën zoals het vermijden of niet-gebruiken van sommige connectieven enerzijds en het overgebruiken van

¹ Ik bedank dr. Liesbeth Degand voor haar commentaar op een vroegere versie van dit artikel.

andere connectieven anderzijds zijn respectievelijke illustraties van deze moeilijkheden.

In Perrez (2004a), die zich concentreert op de distributietendensen van causale connectieven en attitudemarkeerders, komen drie algemene tendensen aan het licht in verband met T2-connectiefgebruik. Ten eerste worden attitudemarkeerders, d.i. uitdrukkingen in de trend van *ik denk dat* en *volgens mij* die aangeven hoe de spreker zijn argumenten structureert en motiveert, markant overgebruikt. Perrez (2004a) heeft in dit verband laten zien dat dit verschijnsel typerend is voor de tussentaal van de leerders, aangezien deze uitdrukkingen zowel in de moedertaal als in de doeltaal van de leerders duidelijk minder frequent voorkomen². Dit verschijnsel werd op basis van Bestgens (1998) theorie van signalen en sporen van discoursesegmentatie verklaard. De markeerders worden als signaal van discoursesegmentatie beschouwd als ze worden "intentionally introduced to inform the addressee about the presence of a topic shift" (op.cit., 755). Sporen van discoursesegmentatie zijn veeleer "traces of the difficulties speakers encounter when they have to introduce a topic change in their discourse" (op. cit., 755). Het overgebruik van attitudemarkeerders bij de leerders kan in het licht van deze theorie als teken worden opgevat van de moeilijkheden waarmee ze kampen om coherentie te scheppen tussen tekstsegmenten die argumenten en standpunten verwoorden. Hun resulterende discourse lijkt dan meer op een transpositie op papier van hun gedachtegang dan op een coherent en gestructureerd geheel van argumenten. Dit komt overeen met Bestgens (1998: 755) observatie dat "novice writers (...) try to generate chunks of ideas linked to the topic of the text and produce them in bursts as soon as they become available."

Een tweede tendens die in Perrez (2004a) naar voren komt, is het ongevarieerd gebruik van causale connectieven. Hiermee wordt bedoeld dat de leerders van een geringe set frequente connectieven zoals *omdat*, *want* en *dus* gebruik maken en specifiekere connectieven zoals *doordat*, *daardoor* of *aangezien* ongebruikt laten. Belangrijk is dat er in dit verband een positieve evolutie van ongevarieerd naar gevarieerd gebruik van causale connectieven zichtbaar is naarmate de leerders vaardiger worden in hun tweede taal.

Met deze tweede tendens gaat een derde observatie gepaard, namelijk dat *dus* in de leerdersteksten significant overgebruikt wordt (28,37 per 10.000 woorden in het LCN vs. 4,75 in de Volkskrant 97). Een analyse van een aantal voorbeelden uit het LCN suggereert dat

² Zo komt *ik denk dat* 232,48 keer per 100.000 woorden voor in de leerderproducties, terwijl deze frequentie tot 5,15 keer per 100.000 woorden daalt in het controlecorpus bestaande uit zes maanden artikelen uit de Volkskrant (1997) (zie Perrez 2004a voor meer details).

dus niet alleen als causaal connectief wordt gebruikt om een causale relatie expliciet te maken, maar ook als attitudemarkeerder om de discourse te organiseren. In termen van Bestgens (1998) theorie betekent dit dat *dus* in de leerdersopstellen niet alleen als 'signal' (gewoon connectiefgebruik van *dus*) maar ook als 'trace' van discoursesegmentatie voorkomt.

In de huidige studie concentreren we ons uitsluitend op de analyse van contrastieve connectieven. We verwachten dat de in Perrez (2004a) geobserveerde tendensen voor causale connectieven ook zullen gelden voor contrastieve connectieven. Met andere woorden stellen we de tweeledige hypothese op dat de leerders steeds meer variatie vertonen in hun gebruik van contrastieve connectieven in het algemeen en dat *maar* in de leerdersteksten naast zijn connectief-functie ook als 'trace' van discoursesegmentatie fungeert.

3. Het Leerdercorpus Nederlands (LCN)

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van tekstverzamelingen uit het Leerdercorpus Nederlands (voortaan LCN). Het gaat om een corpus argumentatieve opstellen geschreven door Franstalige leerders van het Nederlands in hun tweede taal. Het corpus bevat momenteel iets meer dan 320.000 woorden en is nog steeds in opbouw. Een specifieke eigenschap van het LCN is dat het verschillende niveaus van taalvaardigheid bevat. Tabel 1 geeft het aantal woorden per niveau weer. In deze tabel gaat het uitsluitend om producties van studenten talen (behalve studenten uit het eerste niveau). Voor een meer volledige beschrijving van de opbouw en de inhoud van het LCN wordt de lezer verwezen naar Perrez (2004a) en Degand & Perrez (2004).

Tabel 1 : Leerdercorpus Nederlands: aantal woorden per niveau.

Niveau		Aantal woorden
1	Sec. onderwijs 6	65.177
2	Universiteit 1	149.780
3	Universiteit 2	74.518
4	Universiteit 3	9.319
5	Universiteit 4	10.121
6	Universiteit 5	1.829
7	Hogeschool 1	4.761
8	Hogeschool 2	3.740
9	Hogeschool 3	2.704
Totaal		321.949

In deze bijdrage wordt om kwantitatieve redenen alleen rekening gehouden met de eerste drie niveaus van het LCN en met een vermenging van de niveaus 4, 5 en 6. Tabel 2 geeft een overzicht van de corpora die bij deze studie worden gebruikt. In dit opzicht onderscheidt deze studie zich doordat er voor het eerst gebruik wordt gemaakt van een controlecorpus bestaande uit door Nederlandstaligen geschreven opstellen in hun moedertaal: het Corpus Nederlands door Nederlandstaligen (voortaan CNN). Dit stelt ons in staat om T2-opstellen te vergelijken met T1-opstellen, en daardoor een genreafwijking van de T1- en T2- gegevens te vermijden. Er moet echter worden opgemerkt dat het CNN nog niet volledig is aangezien het tot nu toe uitsluitend producties van Vlaamse studenten (eerstejaars uit de Universiteit Gent) inhoudt en we het qua taalvarianten uit willen balanceren om eventueel rekening te kunnen houden met Noord-Zuid discursieve verschillen.

Tabel 2: Gebruikte corpora

Corpora	Beschrijving	Aantal woorden
LCN	Leerdercorpus globaal genomen	321.949
LCN 1	Opstellen van leerders uit het 6de middelbaar	65.177
LCN 2	Opstellen van leerders uit de eerste kandidatuur Germaanse Talen	149.780
LCN 3	Opstellen van leerders uit de tweede kandidatuur Germaanse Talen	74.518
LCN 4-5-6	Opstellen van leerders uit de eerste en tweede licentie Germaanse Talen, en uit derde cyclusopleidingen.	21.269
CNN	Opstellen van Nederlandstaligen in hun moedertaal (VL)	52.310
L1 Frans	Opstellen van Franstaligen in hun moedertaal	93.555
Volkskrant 97	6 maanden artikelen	2.271.700
Le Soir	6 maanden artikelen	2.164.529

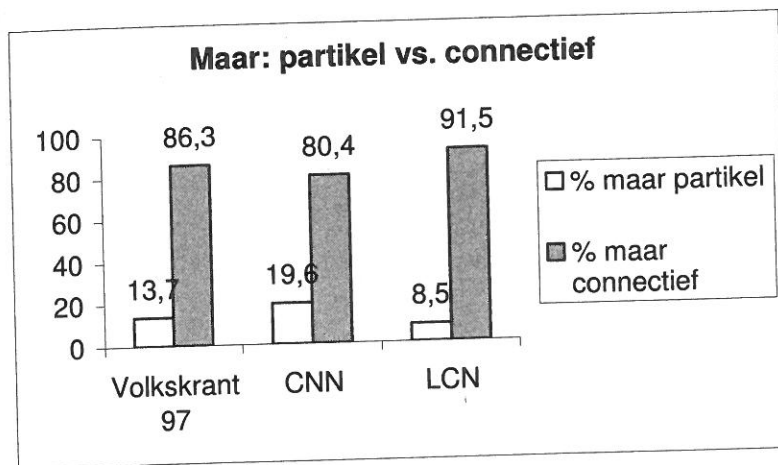
4. Resultaten

4.1. Connectief vs partikel

Voordat we met de analyse van contrastieve connectieven zelf konden beginnen, hebben we de voorkomens van kandidaat-connectieven die zowel als partikel dan als connectief kunnen fungeren, moeten desam-

denen alleen reke-
LCN en met een
een overzicht van
dit opzicht onder-
gebruik wordt ge-
Nederlandstaligen
Nederlands door
staat om T2-op-
r een genreafwij-
het echter worden
ien het tot nu toe
jaars uit de Uni-
n uit willen ba-
met Noord-Zuid

bigueren. Dit was het geval met *al*, *toch* en vooral *maar*. De hieronder voorgestelde resultaten geven uitsluitend het connectiefgebruik van deze uitdrukkingen weer. Er moet echter worden opgemerkt dat het gepresenteerde percentage voor het gebruik van *maar* in de Volkskrant een approximatief percentage is. Dit percentage is in twee stappen berekend. Ten eerste zijn een aantal uitdrukkingen waarin *maar* als partikel fungeert van het totale aantal treffers afgetrokken (*alleen maar*, *nog maar*, *zo maar*, werkwoord + *maar* enz.). Het voorgestelde percentage is dan in een tweede fase geëxtrapoleerd uit een analyse van een kwart van het aantal overblijvende treffers (aselecte steekproef). Figuur 1 geeft ter informatie de verhouding tussen het gebruik van *maar* als partikel en als connectief weer in het LCN, CNN en Volkskrantcorpus.

Figuur 1: verhouding van het connectief- en partikelgebruik van *maar* in het LCN, CNN en Volkskrant corpus.

4.2. Algemeen beeld

Tabel 3 biedt een overzicht van de distributietendensen van de bestudeerde contrastieve connectieven in het LCN, het CNN en de Volkskrant. Een aantal ouderwetse connectieven zoals *desalniettemin*, *niettegenstaande*, *desniettemin* of *desniettegenstaande* worden ter illustratie vermeld maar worden verder wegens zeer lage frequentie buiten beschouwing gelaten. Dit is ook het geval met *zij het dat*.

Aantal woorden
321.949
65.177
149.780
74.518
21.269
52.310
93.555
2.271.700
2.164.529

1 zelf konden
nectieven die
oeten desam-

Tabel 3: Contrastieve connectieven³ in de verschillende corpora

Connectieven ⁵	LCN 321.949 woorden		CNN 52.310 woorden		Volkskrant 97 2.271.700 woorden	
	Treffers	/10.000 w.	Treffers	/10.000 w.	Treffers	/10.000 w.
	<i>Al</i>	11	0,34	4	0,76	238
<i>Alhoewel</i>	8	0,25	3	0,57	3	0,01
<i>Daarentegen</i>	24	0,75	2	0,38	74	0,33
<i>Desalniettemin</i>	0	0,00	0	0,00	9	0,04
<i>Desnietteenstaande</i>	0	0,00	0	0,00	0	0,00
<i>Desniettemin</i>	0	0,00	0	0,00	0	0,00
<i>Desondanks</i>	5	0,16	1	0,19	75	0,33
<i>Echter</i>	41	1,27	59	11,28	978	4,31
<i>Hoewel</i>	45	1,4	19	3,63	308	1,36
<i>Integendeel</i>	25	0,78	3	0,57	42	0,18
<i>Maar</i>	3.039*	94,39	242	46,26	9.657*	42,51
<i>Maar toch</i>	117	3,63	4	0,76	183	0,81
<i>Nietteenstaande</i>	0	0,00	1	0,19	0	0,00
<i>Niettemin</i>	15	0,47	2	0,38	93	0,41
<i>Nochtans</i>	23	0,71	4	0,76	1	0,0044
<i>Ook al</i>	30	0,93	0	0,00	102	0,45
<i>Terwijl</i>	61	1,89	22	4,21	483	2,13
<i>Toch</i>	273	8,48	46	8,79	808	3,56
<i>Weliswaar...maar...</i>	5	0,16	4	0,76	185	0,81
<i>Zelfs al</i>	2	0,06	0	0,00	10	0,04
<i>Zelfs als</i>	39	1,21	0	0,00	39	0,17
<i>Zij het dat</i>	0	0,00	0	0,00	10	0,04
Totaal	3.763	116,88	416	79,52	13.298	58,54

De eerste observatie is dat de leeders over het algemeen een duidelijk hoger gebruik van contrastieve connectieven vertonen dan de Nederlandstaligen in hun opstellen, die op hun beurt meer connectieven gebruiken dan de journalisten van de Volkskrant. We kunnen veilig aannemen dat deze laatste tendens genre-gebonden is. We kunnen in argumentatieve teksten namelijk meer connectieven verwachten dan in journalistieke teksten⁴. Een tweede observatie is het

³ Deze lijst contrastieve connectieven is samengesteld uit lijsten en voorbeelden uit Pander Maat 1998, 2002 en uit de ANS (Haeseryn e.a. 1997).

⁴ Er moet hier worden opgemerkt dat sommige journalistieke stukken zoals hoofdartikelen wel degelijk argumentatief van aard zijn. Dit neemt niet weg dat ze minder frequent zijn dan inhoudsartikelen die eerder een descriptief doel hebben.

nde corpora

orden	Volkskrant 97 2.271.700 woorden	Treffers	/10.000 w.
0,000		238	1,05
0,76		3	0,01
0,57		74	0,33
0,38		9	0,04
0,00		0	0,00
0,00		0	0,00
0,19		75	0,33
0,28		978	4,31
0,63		308	1,36
0,57		42	0,18
0,26		9.657*	42,51
0,76		183	0,81
0,19		0	0,00
0,38		93	0,41
0,76		1	0,0044
0,00		102	0,45
0,11		483	2,13
0,19		808	3,56
0,16		185	0,81
0,10		10	0,04
0,10		39	0,17
0,10		10	0,04
2	13.298	58,54	

overgebruik van bepaalde contrastieve connectieven door de leerders. Het frappantste geval is *maar* dat in de leerderproducties twee keer vaker voorkomt dan in het CNN en in de Volkskrant. Wij komen op dit overgebruik van *maar* terug in sectie 4.4. Andere contrastieve connectieven die door de leerders worden overgebruikt zijn *maar toch*⁵, *ook al* en *zelfs als*. Dit laatste connectief komt in beide NT1-corpora zo goed als nooit voor, wat de hypothese zou kunnen ondersteunen dat deze uitdrukking een rechtstreekse vertaling is van het Franse connectief *même si*.

Naast de tendens om een aantal contrastieve connectieven te overgebruiken, hebben de leerders de neiging om andere meer genuanceerde connectieven veel minder te gebruiken dan de Nederlands-taligen. Dit is onder meer het geval met *al*, *desondanks*, *hoewel*, *terwijl* en *weliswaar...maar*, maar *echter* is verreweg het meest overtuigende voorbeeld. Terwijl het in beide NT1-corpora op de tweede plaats staat van de meest frequente connectieven, komt het in het leerdercorpus zelden voor. In sectie 4.5. wordt er op dit frappante frequentieverschil verder ingegaan.

Een eigenaardig verschijnsel doet zich voor bij de analyse van *nochtans*. In de Volkskrant is het een hapax terwijl het in het LCN evenveel voorkomt als in het CNN. Dit bevestigt aan de ene kant dat *nochtans* een typisch Vlaams connectief is en suggereert aan de andere kant dat de leerders dit Vlaamse gebruik van *nochtans* hebben overgenomen. In dezelfde trend merken we uiteindelijk op dat de frequentie van *toch* in het LCN en in het CNN gelijk zijn, terwijl dit in de Volkskrant minder voorkomt. Omdat *toch* in de Volkskrant het derde frequentste contrastieve connectief is, kunnen we in dit geval aannemen dat het om een genre- eerder dan om een Noord-Zuid-verschil gaat.

4.3. Contrastieve connectieven per taalvaardigheidsniveau

Een analyse van de resultaten per taalvaardigheidsniveau maakt het mogelijk om eventuele evoluties in het gebruik van contrastieve connectieven door de leerders waar te nemen. Tabel 4 vat de distributietendensen van contrastieve connectieven samen per taalvaardigheidsniveau. Globaal blijkt uit de distributietendensen dat het totale aantal gebruikte connectieven met de leerjaren afneemt. Dit suggereert dat de leerders nauwkeuriger worden in hun connectiefkeuze naarmate

⁵ Gezien de hoge frequentie van de combinatie *maar toch* (alle gevallen waarbij *toch* in een door *maar* ingeleid segment voorkwam zijn hiertoe gerekend), hebben we deze als een apart connectief gerekend. Het aantal '*maars*' en '*tochs*' die als *maar toch* werden gerekend, werden tegelijk respectievelijk afgetrokken van het aantal '*maars*' en '*tochs*' die als aparte connectieven werden gerekend.

t algemeen een
ertonen dan de
meer connec-
it. We kunnen
is. We kun-
ectieven ver-
servatie is het

beelden uit Pander
als hoofdartikelen
equent zijn dan in-

⇒ NT-Frans: 27 118 le CNN: 375 1175

ze vaardiger worden in hun tweede taal. Een goede illustratie van deze tendens is *maar*. Tussen het niveau 1 en het niveau 4-5-6 wordt dit gebruik ongeveer gehalveerd. In mindere mate vertoont *zelfs als* dezelfde met de jaren dalende tendens.

Tabel 4: Contrastieve connectieven in het LCN, per niveau

	LCN 1 65.177 w.		LCN 2 149.780 w.		LCN 3 74.518 w.		LCN 4-5-6 21.269 w.	
	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000 w.	Treffers	/10.000
<i>Al</i>	0	0,00	1	0,07	2	0,27	1	0,47
<i>Alhoewel</i>	1	0,16	3	0,20	4	0,54	0	0,00
<i>Daarentegen</i>	0	0,00	16	1,07	5	0,67	3	1,41
<i>Desondanks</i>	0	0,00	2	0,13	2	0,27	1	0,47
<i>Echter</i>	2	0,31	14	0,93	19	2,55	4	1,88
<i>Hoewel</i>	3	0,46	18	1,20	12	1,61	6	2,82
<i>Integendeel</i>	0	0,00	4	0,27	5	0,67	4	1,88
<i>Maar</i>	759	115,99	1504	100,41	500	67,10	132	62,06
<i>Maar toch</i>	18	2,76	65	4,34	26	3,49	7	3,29
<i>Niettemin</i>	0	0,00	5	0,33	8	1,07	0	0,00
<i>Nochtans</i>	5	0,77	7	0,47	11	1,48	0	0,00
<i>Ook al</i>	0	0,00	10	0,67	15	2,01	5	2,35
<i>Terwijl</i>	16	2,45	14	0,93	27	3,62	2	0,94
<i>Toch</i>	40	6,14	133	8,88	66	8,86	21	9,87
<i>Weliswaar...maar...</i>	0	0,00	3	0,20	1	0,13	1	0,47
<i>Zelfs al</i>	0	0,00	2	0,13	0	0,00	0	0,00
<i>Zelfs als</i>	8	1,23	20	1,34	9	1,21	2	0,94
Totaal	852	130,72	1821	121,57	712	95,54	189	88,86

Naast deze tendens onderscheiden meer ervaren leerders zich door een breder aantal connectieven te gebruiken. Zo worden globaal ondergebruikte connectieven met de jaren steeds meer gebruikt. Dit is onder meer het geval met *echter*, *hoewel*, *integendeel* en *ook al* en in mindere mate met *al*, *desondanks* en *weliswaar*. Gezien de beperkte grootte van het corpusonderdeel LCN4-5-6 moeten we echter voorzichtig zijn en geen te haastige conclusies trekken uit de soms zeer lage distributietendensen.

Dit neemt niet weg dat er een dubbele beweging van het gebruik van contrastieve connectieven per niveau zichtbaar is, namelijk het met de jaren dalende aantal van frequente en overgebruikte con-

stratie van deze
i-6 wordt dit ge-
zelfs als de zelf-

veau

LCN 4-5-6 21.269 w.		
0.000 w.	Treffers	/10.000
0,27	1	0,47
0,54	0	0,00
0,67	3	1,41
0,27	1	0,47
2,55	4	1,88
1,61	6	2,82
0,67	4	1,88
67,10	132	62,06
3,49	7	3,29
1,07	0	0,00
1,48	0	0,00
2,01	5	2,33
3,62	2	0,94
8,86	21	9,87
0,13	1	0,47
0,00	0	0,00
1,21	2	0,94
95,54	189	88,86

n leerders zich
vonden globaal
gebruikt. Dit is
ook al en in
en de beperkte
e echter voor-
de soms zeer

ig van het ge-
ar is, namelijk
gebruikte con-

nectieven (*maar, zelfs als*) enerzijds en het stijgende gebruik van ondergebruikte connectieven (*echter, hoewel, integendeel*) anderzijds. Deze dubbele beweging bevestigt onze starthypothese dat de leerders een evolutie van ongevarieerd naar meer gevarieerd connectiefgebruik vertonen naarmate ze vaardiger worden in hun tweede taal. Dit komt overeen met de observaties van Perrez (2004a) en met de conclusies van Kerr-Barnes (1998: 190) dat jongere en minder ervaren taalgebruikers een hoger gebruik van zeer frequente connectieven vertonen terwijl oudere en meer ervaren taalgebruikers meer gebruik maken van de andere mogelijkheden om hun tekstsegmenten expliciet met elkaar te verbinden.

4.4. 'Trace'-gebruik van *maar*

Uit de resultaten blijkt dat *maar* door de leerders globaal wordt overgebruikt (zie 4.1.) en dat er een positieve vermindering aan de gang is in functie van het niveau van de leerders (zie 4.2.). In deze sectie willen we dieper ingaan op de mogelijke factoren die aan dit overgebruik van *maar* ten grondslag liggen.

Een eerste hypothese zou kunnen zijn dat *mais* frequenter is in het Frans dan *maar* in het Nederlands en dat de Franstalige leerders bijgevolg dat hoge gebruik van *mais* uit hun T1 zouden transfereren op hun T2. Een analyse van de voorkomens van *maar* en *mais* in vergelijkbare krantencorpora en T1-opstellen corpora (cf. tabel 5) laat echter zien dat *maar* en *mais* ongeveer evenveel voorkomen in het Franse en het Nederlandse T1-opstellencorpus en zelfs dat *maar* in de Volkskrant duidelijk frequenter is dan *mais* in Le Soir. Deze twee observaties werken de transferhypothese niet echt in de hand en suggereren dus dat het overgebruik van *maar* in de leerdersteksten een intralinguaal verschijnsel is, of met andere woorden dat het typerend is voor de tussentaal van de leerders.

Zo'n intralinguaal verschijnsel kan aan de ene kant het gevolg zijn van het onderwijs dat de leerders hebben genoten. In het geval van het overgebruik van *maar* blijft deze mogelijkheid moeilijk in kaart te brengen. De hoge frequentie van *maar* in het leerdercorpus bewijst dat de leerders dit connectief kennen maar dat ze moeite hebben om het correct te gebruiken. In zo'n context is het moeilijk zich voor te stellen dat leraren en docenten hun studenten zouden aanmoedigen om elke zin met *maar* te beginnen! Dit suggereert dat de onderwijsfactor geen bevredigende verklaring kan bieden van het overgebruik van *maar* door de leerders.

Tabel 5: maar in combinatie met attitudemarkeeders

	LCN 321.949 w.		CNN 52.310 w.		T1 Frans 93.555 w.		Volkskrant 2.271.700 w.		Le Soir 2.164.529	
	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000
Maar	3039	94,39	242	46,26	472	50,45	9657	42,51	7046	32,55
Maar ik	436	13,54	0	0,00	2	0,21	299	1,32	214	0,99
Maar men	23	0,71	2	0,38	5	0,53	15	0,07	159	0,73
Maar we	95	2,95	3	0,57	6	0,64	89	0,39	111	0,51
Maar ik denk	78	2,42	0	0,00	0	0,00	16 ⁶	0,07	11 ²	0,05
Maar we moeten ⁷	34	1,06	0	0,00	1	0,11	10	0,04	5	0,02
Maar we kunnen ⁸	18	0,56	2	0,38	1	0,11	8	0,04	2	0,01

Het hoge gebruik van *maar* in de leerdersopstellen kan daarentegen worden opgevat als een transpositie op papier van het denkproces van de leerders als ze hun discourse proberen te organiseren. In termen van Bestgens (1998) theorie van signaal en spoor van discoursesegmentatie betekent dit dat de leerders *maar* niet alleen als contrastief connectief gebruiken (m.a.w. als 'signal' van discoursesegmentatie) maar ook als een soort attitudemarkeerder om hun argumenten en ideeën te structureren en hun discourse enige schijn van coherentie te geven. Dit stemt overeen met onze bevindingen omtrent *dus* in Perrez (2004a). De in het LCN redelijk frequente combinatie van *maar* met attitudemarkeeders zoals *ik denk*, *maar we moeten* (ook *niet vergeten dat...*) of *we kunnen* (zie tabel 5) bevestigt deze interpretatie van het overgebruik van *maar*. Het volgende fragment illustreert wat er bedoeld wordt met een 'trace'-gebruik van *maar*.

(1) Ik ben nogal eens met dit artikel. Ik heb altijd gedacht dat de sigarette niet iets belangrijks in mijn leven. Ik ben sportief en ik heb nooit eens wensen roken. Ik vind ook dat de rokers een grotere kans om een

⁶ Er moet niet uit het oog verloren worden dat uitdrukkingen van het type *maar ik denk dat/mais je pense que* in journalistieke corpora zo goed als uitsluitend voorkomen in citaten.

⁷ Tot de Franse equivalenten van *maar we moeten* zijn *mais nous (ne) devons*, *mais on (ne) doit* gerekend.

⁸ Tot de Franse equivalenten van *maar we kunnen* zijn *mais nous (ne) pouvons*, *mais on (ne) peut* gerekend.

leerders

00	Volkskrant 2.271.700 w.		Le Soir 2.164.529	
	Treffers	/10.000	Treffers	/10.000
5	9657	42,51	7046	32,55
	299	1,32	214	0,99
	15	0,07	159	0,73
	89	0,39	111	0,51
	16 ⁶	0,07	11 ²	0,05
	10	0,04	5	0,02
	8	0,04	2	0,01

leerdersopstellen kan daarop papier van het denken te organiseren. In aansluiting op de taal en spoor van dissonantie, maar niet alleen als signaal van discoursescheiding, maar eerder om hun argumenten te onderbouwen en enige schijn van objectiviteit te geven. De bevindingen omtrent de frequente combinatie van *maar* en *we moeten* (ook bevestigd door de interlinguïstische fragment illustratie van *maar*).

altijd gedacht dat de sportief en ik heb nooit n grotere kans om een

n het type *maar ik denk dat* voorkomen in citaten.

is (ne) *devons, mais on (ne)*

s (ne) *pouvons, mais on (ne)*

longkanker te hebben. **Maar** we moeten vooral niet vergeten dat de luchtvervuiling ook gevaarlijk voor de inwoners van de steden is. **Maar** voor de rokers dat een ander probleem is. Ze denken dat ze zonder de sigarette niet kunnen leven en dat de sigarette voor hun zeer belangrijk is want dat staat hun toe zich te ontspannen. (LCN, niveau 1)

In dit voorbeeld legt *maar* geen lokale contrastieve relatie, maar wordt gebruikt om twee ideeën naast elkaar te plakken. Het lijkt alsof de schrijver opschrijft wat zich in zijn hoofd afspeelt. Dit fragment illustreert ook goed dat beginnende schrijvers geen globaal beeld hebben van hun betoog en dat hun discourse zich idee per idee ontwikkelt (cf. Bestgen 1998, Scardamalia & Bereiter 1987). *shel per shel.*

In een lopend experiment wordt een kwalitatieve analyse van *maar* respectievelijk in het LCN, CNN en Volkskrantcorpus uitgevoerd om na te gaan of dit niet-contrastief gebruik van *maar* ook niet voorkomt in T1-teksten.

4.5. *Echter*

Ten opzichte van *maar* kent *echter* in de leerdersproducties een totaal omgekeerd scenario. Terwijl het in de T1-corpora het tweede meest frequente contrastieve connectief is, komt het in het LCN heel weinig voor. Een snelle analyse van de frequentie van de Franse equivalenten van *echter* (op basis van zijn vertaling in de grote Van Dale Nederlands-Frans: *cependant, toutefois, pourtant*) laat zien dat dit ondergebruik van *echter* niet gerelateerd kan worden aan een mogelijk transfereffect uit het Frans (zie Tabel 6). Net als met het overgebruik van *maar* hebben we hier dus te maken met een intralinguaal verschijnsel.

Tabel 6: *echter* en zijn Franse equivalenten (op basis van de vertaling van *echter* in de grote Van Dale Nederlands-Frans)

	LCN	CNN	Volkskrant		T1 Frans	Le Soir
	n / per 10.00 woorden				n / per 10.00 woorden	
Echter	1,27	11,28	4,31	Cependant	5,45	0,37
				Toutefois	2,88	1,93
				Pourtant	5,13	3,01

In tegenstelling tot de analyse van het overgebruik van *maar*, wordt hier aangenomen dat het ondergebruik van *echter* het gevolg is van het onderwijs dat de studenten genoten hebben. Deze stelling berust op de volgende twee observaties.

13,46 584

Uit een experiment naar de kennis van connectieven bij Franstalige leerders van het Nederlands (Perrez & Degand, in voorbereiding) blijkt ten eerste dat Franstalige leerders van het Nederlands het connectief *echter* niet goed kennen. Tabel 7 presenteert de scores op verschillende toetsen die de T2-kennis van connectieven meten. Drie verschillende toetsen zijn gebruikt om de T2-connectiefkennis van de leerders te meten. De eerste toets was een algemene taalvaardigheids-toets van 60 items, waarvan 20 betrekking hadden op het gebruik van connectieven in het algemeen en één op het gebruik van *echter* in het bijzonder. De tweede toets bestond uit een invuloefening waarbij de proefpersonen 10 zinnen moesten afmaken die na een connectief leeg werden gelaten. Eén van die zinnen was een *echter*-zin. De derde toets was een 'rational cloze test' waarin de proefpersonen gaatjes moesten invullen (waaronder een *echter*gaatje). De hier voorgestelde resultaten beperken zich tot de scores van *echter* alleen. Het is hier niet de bedoeling om over deze resultaten uit te weiden, maar te onderstrepen dat betekenis en gebruikscontext van *echter* door de leerders niet goed worden beheerst.

Tabel 7: T2-kennis van *echter* op basis van verschillende T2-connectiefkennistoetsen

	TV-toets (/1)	Invuloefening (/1)	Cloze test (/1)	Totaal
BAC 1 (41)	0,44	0,29	//////	0,37
KAN 2 (14)	0,43	0,36	0,07	0,39 ^a 0,31 ^b
TOTAAL (55)	0,44	0,31	//////	0,37

^a Gemiddelde score van de taalvaardigheids- en invuloefeningstoets

^b Gemiddelde score van de taalvaardigheids- en invuloefeningstoets en de cloze test

De tweede observatie is dat het gebruik van *echter* in de grammatica's niet echt gestimuleerd wordt. In de *Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS)* bijvoorbeeld (zie Tabel 8) staat *echter* midden in een lange reeks contrastieve connectieven waarvan de helft niet gangbaar is. Als men bovendien constateert dat het gebruik van *echter* niet geïllustreerd wordt door een voorbeeldzin, kunnen we dan niet verwachten dat leerders op het idee zouden komen om *echter* te gebruiken in plaats van een connectief zoals bijvoorbeeld *nochtans* dat ze beter kennen en dat min of meer dezelfde betekenis heeft (zie 4.2.). In dezelfde trend wijst Tabel 9 op een fragment uit de *Pratique du*

néerlandais de A à Z (Henn e.a., 1996). Hier wordt het gebruik van *echter* wél in een voorbeeldzin aangegeven, maar zijn contrastieve functie komt er niet duidelijk naar voren. Een in dit opzicht nog explicieter voorbeeld treft men in *Grammatica in Gebruik; Nederlands voor Anderstaligen* (Bakx e.a. 1995) waarin *echter* onder de mogelijkheden om twee zinnen met elkaar te verbinden niet eens vermeld wordt!

Tabel 8: fragment uit de *e-ANS* (Haeseryn e.a. 1997)

8.5. Voegwoordelijke bijwoorden

[2] tegenstellende voegwoordelijke bijwoorden (vergelijk →):

daarentegen, desalniettemin, desniettegenstaande, desniettemin, desondanks, echter, evenwel, integendeel, intussen (= 'nochtans'), niettemin, nochtans, nu, toch (beklemtoond).

Voorbeelden in zinnen zijn:

- (3) Oma *daarentegen* is nog goed ter been.
(4) (Is hij echt ziek?) Hij zag er *nochtans* gezond uit. <formeel>

Tabel 9: fragment uit *Pratique du néerlandais de A à Z* (Henn, Vromans en Bijleveld, 1996)

122 Mots de liaison

(...)

[3] adverbies et locutions adverbiales qui créent un lien entre deux phrases ou deux propositions :

- (...)
- (...)
- **Ten eerste...ten slotte** (pour énumérer), **immers, namelijk** (pour expliquer), **echter** (pour nuancer), **ook, bovendien, trouwens, overigens** (pour ajouter) **zo, kortom** (pour conclure), **inderdaad** (pour confirmer).

(...)

We wilden naar buiten. Het weer was echter te slecht.

Handwritten mark: a large question mark and some scribbles.

connectieven bij Frans-
Degand, in voorberei-
van het Nederlands het
esenteert de scores op
nnectieven meten. Drie
nnectiefkennis van de
nene taalvaardigheids-
en op het gebruik van
ruik van *echter* in het
loefening waarbij de
a een connectief leeg
er-zin. De derde toets
onen gaatjes moesten
orgestelde resultaten
Het is hier niet de
maar te onderstrepen
de leerders niet goed

hillende T2-connecc-

test	Totaal
1)	
//	0,37
17	0,39 ^a 0,31 ^b
//	0,37

oefeningstoets
oefeningstoets en de

echter in de gram-
nene Nederlandse
echter midden in
le helpt niet gang-
ik van *echter* niet
we dan niet ver-
echter te gebrui-
nochtans dat ze
eeft (zie 4.2.). In
de *Pratique du*

11 doordat
doordat

De over het algemeen slechte kennis van *echter* door de leerders en de in de grammatica's gebrekkige toelichting van zijn betekenis en gebruikscontext zorgen ervoor dat de Franstalige leerders *echter* ondergebruiken. Zoals onder 4.3. onderstreept, komt *echter* in de opstellen van de leerders steeds meer voor naargelang hun niveau hoger wordt. Dit suggereert dat ze zich de semantische en pragmatische eigenschappen van dit connectief slechts langzamerhand eigen maken. Het volgende voorbeeld, waarin *echter* verkeerd wordt gebruikt, ondersteunt deze stelling.

- (2) SMSen komen bijna uitsluitend in informele contexten voor, volgen de linguïstische weg van de minste weerstand en voorzien het Algemeen Nederlands van een nieuwe variëteit. Ze hebben eigenlijk, linguïstisch gezien, echter een verrijkende werking op de taal. (LCN, niveau 5)

5. Conclusie

In het verlengde van de studie van causale connectieven en attitude-markeerders door Perrez (2004a) concentreert deze studie zich op het gebruik van contrastieve connectieven door de Franstalige leerders van het Nederlands. De globale distributietendensen van deze uitdrukkingen in het Leerdercorpus Nederlands (LCN), het Corpus Nederlands door Nederlandstaligen (CNN) en een corpus bestaande uit 6 maanden artikelen uit de Volkskrant heeft een dubbele tendens laten zien: aan de ene kant wordt *maar* door de leerders duidelijk overgebruikt en aan de andere kant worden specifiekere connectieven zoals *echter* of *hoewel* ondergebruikt. Een analyse per taalvaardigheidsniveau van de leerders heeft er dan op gewezen dat beide tendensen positief evolueerden, namelijk dat het aantal *maars* met de jaren afnam, terwijl de leerders van andere meer genuanceerde connectieven steeds meer gebruik maakten om een contrast te leggen tussen twee segmenten.

In een meer kwalitatieve analyse van *maar* en *echter* werd vastgesteld dat het overgebruik van het eerste het gevolg was van de moeite die de leerders hebben om hun tekst te structureren en coherent te maken; en dat het ondergebruik van het tweede eerder te wijten was aan het in dit opzicht tekortschietende onderwijs.

Verdere studies zullen de hier geobserveerde tendensen moeten bevestigen en meer kwalitatieve aandacht vestigen op andere contrastieve connectieven dan *maar* en *echter*. Deze studies zullen ook dieper moeten ingaan op de mogelijke oorzaken die aan de verschillende distributietendensen van (contrastieve) connectieven ten grond-

slag liggen om uiteindelijk op praktische toepassingen te kunnen uitkomen.

Bibliografie

- Bestgen, Y. 'Segmentation markers as trace and signal of discourse structure.' In *Journal of Pragmatics* 29, 753-763, 1998.
- Degand, L., J. Perrez. 'Causale connectieven in het Leerdercorpus Nederlands.' In *n/f* 4, 2004.
- Geva, E. 'The role of conjunctions in L2 text comprehension.' In *TESOL Quarterly* 26, 731-747, 1992.
- Goldman, S.R., J.D. Murray. 'Knowledge of connectors as cohesion devices in text: a comparative study of native-English and English-as-a-second language speakers.' In *Journal of Educational Psychology* 44, 504-519, 1992.
- Granger, S., S. Tyson. 'Connector usage in the English essay writing of native and non-native EFL speakers of English.' In *World Englishes* 15, 17-27, 1996.
- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede, geheel herziene druk, 1997. Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff uitgevers/Wolters Plantyn. [bezocht op 19/11/2004] Beschikbaar op het Internet: <[url:http://oase.ucl.kun.nl/~ans/](http://oase.ucl.kun.nl/~ans/)>.
- Henn, C., J. Vromans, H.-A. Bijleveld. *Pratique du néerlandais de A à Z*. Bruxelles: Didier Hatier, 1996.
- Kerr-Barnes, B. 'The acquisition of connectors in French L2 narrative discourse.' In *Journal of French Language Studies* 8, 189-208, 1998.
- Osborne, J. 'L'utilisation des marqueurs de liaison en anglais: étude interculturelle des productions d'étudiants.' In *Actes des journées d'étude du GEPED*, Université de Paris VII, 97-109, 1992.
- Pander Maat, H. 'Classifying negative coherence relations on the basis of linguistic evidence.' In *Journal of Pragmatics* 30, 177-204, 1998.
- Pander Maat, H. *Tekstanalyse. Wat teksten tot teksten maakt*. Bussum: Coutinho, 2002.
- Perrez, J. 'Het gebruik van connectieven door Franstalige leerders van het Nederlands: een eerste verkenning.' In *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen* 71, 81-92, 2004a.
- Perrez, J. 'Semantische en pragmatische aspecten van connectieven onder de loep.' In *n/f* 4, 2004b.
- Perrez, J., L. Degand. 'On the combination of corpus-based and experimental methodologies in the study of causal, contrastive and metadiscourse connectives in L1 and L2 text comprehension and production.' In *Proceedings of the Corpus Linguistics 2003 Conference*, Lancaster University, 627-636, 2003.
- Perrez, J., L. Degand. 'Connectives and foreign language learning. A study of the knowledge of connectives by FL learners of Dutch and their impact on FL reading comprehension.' In voorbereiding.

11 doordat
doordat

van echter door de leer-
lichting van zijn beteke-
de Franstalige leerders
erstreept, komt echter in
naargelang hun niveau
semantische en pragma-
tisch langzamerhand eigen
ter verkeerd wordt ge-

de contexten voor, volgen
en voorzien het Algemeen
en eigenlijk, linguïstisch
l. (LCN, niveau 5)

connectieven en attitude-
leze studie zich op het
de Franstalige leerders
ansen van deze uitdruk-
D), het Corpus Neder-
opus bestaande uit 6
dubbele tendens laten
erders duidelijk over-
ifiekere connectieven
lyse per taalvaardig-
zen dat beide tenden-
l maars met de jaren
nceerde connectieven
e leggen tussen twee

maar en echter werd
t gevolg was van de
ctureren en coherent
eerder te wijten was

orde tendensen moe-
igen op andere con-
studies zullen ook
die aan de verschil-
ectieven ten grond-

- Sanders, T., W. Spooren, L. Noordman. 'Toward a taxonomy of coherence relations.' In *Discourse Processes* 15, 1-35, 1992.
- Scardamalia, M., C. Bereiter. Knowledge telling and knowledge transforming in written composition. In S. Rosenberg (hg.), *Advances in Applied Psycholinguistics*, Deel II, 142-175. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Spyridakis, J.H., T.C. Standal. 'Headings, previews, logical connectives: effects on comprehension.' In *Journal of Technical Writing and Communication* 16, 343-354, 1986.